

D.1712

ISSN 1301-3289

S A Y I 1 5 • 2 0 0 6

İslâm
Araştırmaları
Dergisi

TURKISH JOURNAL OF ISLAMIC STUDIES

İBN HALDUN
Özel Sayısı
I

kurduğu sûfler ve bilhassa Sadreddîn Konevî ile ilgili önemli bilgiler sunulmaktadır (s. 229-255).

“Peygamberlerin İlticagahı Şam” başlığını taşıyan bölümde, hayatının sonlarına doğru Şam’a yerleşen ve burada vefat eden İbnü’l-Arabî’nin Suriye uleması ve sûfleri ile ilişkileri ele alınmakta ve sonraki birkaç yüzyıl içinde ortaya çıkan genel olumsuz tutumun aksine, muasırları olan Şam uleması ve sûflerinin büyük çoğunluğunun kendisine gösterdiği saygı vurgulanmaktadır (s. 257-299).

Eser, İbnü’l-Arabî’nin doğudan batıya bütün bir İslâm coğrafyasını şu veya bu şekilde etkileyen ve derin izler bırakan Ekberî İrfan’ın serencamını çok özet bir şekilde aktaran “Sonuç” bölümüyle son bulmaktadır (s. 301-305). Kitabın “Ekler” bölümünde İbnü’l-Arabî kronolojisi; İbnü’l-Arabî’nin Endülüs ve Magrib’deki çeşitli tasavvuf akımlarıyla ilişkisini gösteren şema; Endülüs ve Magrib’de şerî ilimleri okuduğu hocalarının listesi; Endülüs ve Magrib’de görüştüğü edebiyatçıların listesi ve Ekberî İrfan mektebinin dört silsilesinin şeması olmak üzere, beş ayrı eke yer verilmiştir (s. 310-347). Eser “Kitabiyat” ve “İndeksler”le sona ermektedir (s. 365-375).

Her ne kadar şeyhin ruhanî tecrübelerini ifade eden; ancak genel İslâmî anlayışa ters düşen birçok vakıya yer verilmişse de, dilinin akıcı olması, İbnü’l-Arabî’nin hayatının gizemli bir şekilde anlatılması ve düşüncelerinin hem derinlikli hem de tartışmalı olmasıyla eser okuyucuyu cezbedecek niteliktedir.

Gürbüz Deniz

Yahudi Kültürü ve Hadisler

Özcan Hıdır

İstanbul: İnsan Yayınları, 2006. 686 sayfa.

İlâhiyat fakültelerinde yapılmakta olan akademik çalışmalarla Türkiye’de din bilimleri sahasındaki araştırmaların kalitesi her geçen gün biraz daha artmaktadır. Yetmişli-seksenli yıllarda gerçekleştirilen lüzumlu-lüzumsuz yüzlerce çeviriden sonra, bilhassa son 10-15 yıl içerisinde hazırlanan ve yayımlanarak Türk okuyucusuna ulaşması sağlanan birçok doktora tezi, artık memleketimizde özgün ilmî telif dönemine girildiğini göstermektedir. Ülkemizde

genel olarak İslâmî ilimlerde, özel olarak da hadis ve sünnetle ilgili ilmî araştırmalarda yakalanan düzeyin, İslâm âleminin geri kalan kesimine kıyasla, çok iyi bir merhalede olduğunu söylersek mübalağa etmiş olmayız.

Özcan Hıdır'ın *Yahudi Kültürü ve Hadisler* adlı çalışması, yukarıda söylediklerimizi kanıtlayacak mahiyette yeni bir üründür. 2000 yılında Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Hadis Anabilim Dalı'nda doktora tezi olarak hazırlanan çalışma, bu sahada hissedilen önemli bir boşluğu dolduracak bir içeriğe sahip olup öteden beri tartışılmalı hadis-İsrâiliyat ilişkisi çerçevesinde hazırlanmış titiz bir araştırmadır.

Kitap, “Önsöz”, “Giriş”, üç bölüm, “Sonuç”, Bibliyografya” ve “Karma İndeks”ten meydana gelmektedir. “Giriş”te konu ile ilgili kavramlar ve kaynaklardan sonra araştırmacının metodu hakkında bilgi verilmektedir. Önce konunun belki de bel kemiğini oluşturan “İsrâiliyat” kavramının yanı sıra, “Şer’u men kablenâ” ve “hikmet” kavramları üzerinde geniş tahliller yapılmıştır (s. 21-42). Ardından araştırmada kullanılan kaynaklar, genel ve özel kaynaklar olmak üzere iki başlık altında sunulmuştur. Gerek burada (s. 43-54), gerekse bibliyografyada (s. 617-662) yer alan 750 civarındaki ilmî eser, yazarın ne denli zengin bir kaynakça kullandığını göstermektedir.

Yazar, çalışmasını İslâm'ın ilk yıllarında İsrâilî rivayetlerin nakline yönelik tartışmalar ile şarkiyat çalışmalarının başlangıcından günümüze kadar Yahudi kültürünün hadislere etkisi tartışmalarını rivayet tekniği ışığında değerlendiren bir çerçeve çalışması olarak takdim etmektedir. İsrâiliyatla ilgili Türkçe ve Arapça çalışmalarda, konunun hadisle ilgili boyutunun oldukça sathî bir şekilde geçirildiğini, buna karşılık şarkiyatçıların konuyu ısrarla gündeme getirdiklerini ve tek tek bazı hadislerin Yahudi-Hıristiyan kültüründeki kökenlerini araştırdıklarını belirten yazar, ele aldığı konunun son zamanların hadisle ilgili en önemli problemlerinden biri olduğunu söylemektedir (s. 55-56). Araştırmasında konuyla ilgili bilgi ve rivayetleri öncelikle hadis ilmi kriterleri çerçevesinde tenkitçi bir metotla ele almaya gayret ettiğini, ayrıca Kur'an ve sünnetin umumu muvacehesinde metin açısından da değerlendirdiğini, meselelerin tarihî, ilmî, psiko-sosyal ve sosyo-kültürel boyutlarına da işarette bulunduğunu; ancak geleneksel hadis düşüncesinin müdafaasını yapmak, öne çıkarılan tartışmalarda görüş ve iddialarına yer verilen şarkiyatçı ile Müslüman âlim ve yazarları tenkit etmek ya da savunmak gibi bir hedef gütmeye ifade etmektedir. Ancak bu tavrın, ileri

sürülen görüş ve iddialardaki tutarsızlık, ön yargı, itham, keyfilik ve indililere işaret etmesine mani olmadığını da hatırlatmaktadır (s. 58).

“Yahudilik ve Arap Yarımadası’ndaki Tarihi” başlığını taşıyan “Birinci Bölüm”de Yahudilik ve kutsal kitapları olan Tevrat, Mişna, Talmud ve Midraş hakkında bilgi verildikten sonra, Yahudiliğin İslâm öncesi Arap Yarımadası’ndaki tarihi üzerinde durulmuştur. Ardından Hz. Peygamber dönemi Arap Yarımadası’ndaki Yahudilik, Mekke ve Medine’yi kapsayan Hicaz Bölgesi ile Yemen çerçevesinde ele alınmış; böylece Yahudiliğin Hicaz ile Yemen’deki kökenleri ve tarihî durumu tahlil edilerek Yahudilik ile Hadis ilişkisine iyi bir zemin hazırlanmıştır (s. 63-145).

“Yahudi Kültürü ve Sünnet” başlığını taşıyan “İkinci Bölüm”de önce geçmiş kültürlerin Hz. Peygamber’e etkisi iddiaları konu edilmiştir. Hz. Peygamber’in ümmiliği, Yahudi ve Hıristiyanlarla görüşmesi; Şam, Yemen vb. ticarî seferleri; Varaka b. Nevfel ile ilişkisi, Medine’deki Beytülmidrâs’ı ziyareti ve rabbilerle (hahamlarla) görüşmesi gibi konular ve bu çerçevede şarkiyatçıların ortaya attığı iddialar tartışılmıştır. Sonra Hz. Peygamber’in İslâm öncesi din ve kültürlerle, ehl-i kitâb kültürüne ve özellikle Yahudi kültürüne bakışı ele alınmıştır (s. 149-254). Yine bu bölümde sahabe ve tâbiinin Yahudi kültürüyle ilişkisi de incelenmiştir. Yahudi kültürü ile ilişkisi olduğu söylenen Abdullah b. Selâm, Abdullah b. Amr b. As, Abdullah b. Abbâs, Zeyd b. Sâbit, Ebû Hüreyre, Selmân-i Fârisî, Huzeyfe b. Yemân, Hz. Ömer ve diğer bazı sahabiler tek tek ileri sürülen iddialar ve rivayetler ışığında tartışılmıştır (s. 254-348). Hemen ardından Ka’bu’l-Ahbâr, Vehb b. Münebbih, Mâlik b. Dînâr ve Nevf b. Fedâle el-Bikâlî gibi İsrâiliyat ile şöhret kazanmış tâbiî âlimler üzerinde de aynı iddialar ve tartışmalar yürütülmüştür. Bu kısımda dikkati çeken iki önemli tartışma konusu “Ashabın tâbiinden rivayeti” ile “Kutsal kitaplardan nakilde bulunma” hususudur (s. 348-410).

Çalışmaya ismini veren “Üçüncü Bölüm”, “Yahudi Kültürü ve Hadisler” başlığını taşımaktadır. Bu bölümde önce genel olarak Yahudiliğin İslâm’a etkisine dair iddialar, kültürel benzerlik, Arapça, Aramice ve İbranice dil benzerliği ve Yahudiliğin mütekaddim bir din olması açısından tartışılmıştır. Ardından Yahudiliğin hadislere etkisi iddiaları çerçevesinde tarihî bir arka plan verildikten sonra problem, ihtida eden Yahudi bilgileri, mevalî, şiir ve Câhiliye örf-âdetleri ile kıssa ve kıssacılar etrafında tartışılmıştır (s. 413-481). Yahudiliğin hadislere etki alanlarının konu edildiği kısımda ise hadis tarihi açısından rivayet ilmi ile hadislerin rivayeti ve yazılması; hadis metodolojisi açısından

da isnad sistemi, isnad sisteminin Yahudi kültüründen mi alındığı, yoksa İslâm'a özgü bir sistem mi olduğu incelenmiştir. Ayrıca burada mevkûf, kudsi ve mevzû hadisler gibi konular da tartışılmıştır (s. 481-538). Bu bölümün sonunda hadis metinlerinin muhteva yönüyle Yahudi kültüründen etkilenerek oluşturulduğuna ilişkin iddialar ele alınmıştır. Konu özellikle Apokaliptisizm ve “fiten-melâhim” (gelecekte vuku bulacak iç kargaşa, savaş) rivayetleri, “kisasu'l-enbiyâ” (peygamberlere dair kıssalar) ve “bed'ü'l-halk” (yaratılışın başlangıcı) rivayetleri bağlamında tartışılmıştır. Bu tartışmanın ardından Yahudi kültürünün etkisiyle hadis kaynaklarına girdiği öne sürülen “Allah, Âdem'i kendi suretinde yarattı” rivayeti; yeryüzü, dağlar, ağaçlar, şeytan, ışık, hayvanlar ve Hz. Âdem'in cumartesiden itibaren yedi günde yaratıldığını ifade eden “Türbe (toprak) Hadisi”; Hz. Musa'nın ölüm meleşine vurarak gözünü çıkartması rivayeti; salih kullar için cennette hazırlanan nimetlerle ilgili hadis ve son olarak Yuşa peygamber için güneşin geri çevirildiğine dair “Redd-i Şems” rivayeti, ortaya atılan iddialar ve ilgili rivayetler çerçevesinde tartışılmıştır (s. 538-601).

Çalışma, araştırma boyunca ele alınan tartışmaların özetlendiği uzunca bir sonuç (s. 603-616), oldukça zengin bir bibliyografya (s. 617-662) ve karma indeks (s. 663-686) ile son bulmaktadır.

Birçok yerli ve yabancı kaynak kullanılarak hazırlanan bu çalışma, zevkle okunacak ve hayli istifade edilecek bir eser ise de, özellikle Yahudilik ile ilgili kısımlar bilgilendirici olmakla birlikte, asıl konu öncesinde hayli hacimli olması hasebiyle okuyucuyu yoran, hatta caydıran bir risk de taşımaktadır. Bu kısım, biraz daha genişletilerek ayrıca konunun uzmanları tarafından da değerlendirildikten sonra müstakil bir çalışma olarak basılabilir.

Burada çalışmanın içeriği ile ilgili birkaç mülahazamızı -sonraki baskılarda katkısı olur ümidiyle- kaydetmek istiyoruz. Çalışma boyunca yazarın, “Giriş”te belirttiği metodun aksine, savunmacı bir yaklaşım sergilediği görülmektedir. Uzun uzadıya tartıştığı Ka'bu'l-Ahbâr ve İsrâiliyat konusu bunun tipik bir misalidir. Şarkiyatçıların ortaya attıkları iddialar bir tarafa, sadece yazarın tartışma ve savunma esnasında naklettiği birçok rivayette Ka'b hakkında sahabe arasındaki olumsuz tepkiler ile, daha sonraki İslâm âlimleri tarafından ona yöneltilen ithamlar dikkate alındığında dahi, Ka'b hakkında ciddi endişelerin taşınması gayet tabii iken, yazarın neden bu kadar Ka'b savunusu yaptığını anlamak mümkün değildir (s. 356-365).

Dârimî'den nakledilen bir rivayette İbn Abbâs, Ka'bu'l-Ahbâr'a Rasullullâh'ın Tevrat'ta nasıl zikredildiğini sormuş, o da "Tevrat'ta biz onu, Mekte'de dünyaya gelecek, Tâbe'ye (Medine) hicret edecek ve saltanatının da Şam'da olacağı Muhammed b. Abdullah olarak bulmaktayız..." cevabını vermiştir (s. 294). İbn Abbâs'ın zaman zaman Ka'b'a danıştığı şeklindeki Goldziher'in iddiası bağlamında zikredilen bu rivayetin düzmece olduğu âşikârdır. Burada yazardan, Ka'b ve Tevrat kaynaklı olduğu hâlde "muteber hadis kaynaklarına da giren" bu tür ifadelerin, muharref Tevrat'tan mı, Ka'b'dan mı, yoksa daha sonraki râvilerden mi kaynaklandığını tespit etmeye çalışması ve rivayetin Muaviye ve sonrası Şam'daki saltanat ile irtibatına dair birtakım değerlendirmelerde bulunması beklenirdi.

İbn Abbâs'ın Nevf el-Bikâlî hakkında "Allah düşmanı yalan söylüyor!" şeklindeki ithamını Buhârî ve Ahmed b. Hanbel'den nakleden yazar, hemen ardından İbn Ebî Hâtim'in Nevf ile ilgili herhangi bir cerh ifadesine yer vermediğini ve onu ilim ve hikmet sahibi olarak tanıtmış olmasını yeterli görebilmektedir (s. 394).

Çalışmada dikkat çeken bir diğer husus da, tartışılan konularda "muteber hadis kaynaklarını" daima sözü edilen problemlerin dışında tutan, onları problemsiz gören muhafazakâr bir tutumdur: "Zira muteber hadis kaynaklarındaki rivayetler, belli bir tenkit süzgecinden geçmiş olup şâz, illet ve ızdırap gibi rivayet kusurlarından arınmış oldukları tespit edilmiştir" (s. 35). "Bu itibarla, başta *Sahihayn* olmak üzere, hadis musannefâtında yer alan *fiten-melâhim* türü rivayetleri Nuaym b. Hammâd'ın kitabındaki benzer rivayetlerle denk tutmak, bilimsellikten uzaktır." (s. 555). Bu noktada yazarın, maymunların zina eden maymunu recmettiklerine dair Buhârî'nin bizzat Nuaym b. Hammâd'dan naklettiği rivayeti nasıl değerlendireceği merak konusudur (Bk. Buhârî, "Menâkibu'l-Ensâr", 27).

"Buradan hareketle Buhârî'nin, *es-Sahih*'inde "Bed'ü'l-halk" ismiyle müstakil bir bölüm açıp bu tür hadislerin sahih ve güvenilir olanlarını bir araya getirmesi, böyle bir yoğunlaşmanın doğuracağı ilgili konudaki rivayet karmaşasını önlemeye yönelik bir tedbir olabilir" (s. 570). Bu cümleden olarak yazara göre "Sahabilerden bazılarının, kısmî Tevrat tercümelemleri okuması neticesinde "Yahudi kültürü/İsrâiliyat"ın İslâm kaynaklarına sızdığı yönündeki bilhassa N. Abbott ve H. Yusuf el-Atyar'ın ima ve iddiaları, hadis kaynakları için olmasa da, özellikle tefsir ve tarih kaynakları göz önüne alındığında dik-kate değerlidir" (s. 604-5).

Yazar, ayrıca “İsrâiliyat türü bilgilerin pek çoğunun ahkâm ile ilgili olmayıp kıssa ve haberlerden oluştuğunu” belirtme ihtiyacı duymuştur (s. 251). Bu tür rivayetler herhangi bir amelî yükümlülük getirmese de, sadece Kur’an’ın açıklaması mahiyetinde dahi kalsa (s. 564-556), şayet Hz. Peygamber’den çeşitli isnatlarla nakledilen bilgi olarak değerlendirilmişse, neticede Müslümanların bilgi ve kültürünü şekillendirecektir. Nitekim ister ahkâma dair olsun, isterse mitolojik bir hikâyeye olsun, herhangi bir rivayet Hz. Peygamber’e nispet edilmiş ve muteber herhangi bir hadis kaynağına girmişse, o rivayet bilgi değeri açısından “doğru” kabul edilmekte ve çalışma boyunca da görüldüğü üzere, sürekli savunulmaktadır. Kısaca bu tür haberlerin amelî değeri kadar, ilmî ve kültürel değeri de önem arz etmektedir. Dolayısıyla ilgili rivayetler, sadece isnatları veya hangi kitapta yer aldıkları cihetleriyle değil, metin ve muhtevaları açısından da değerlendirilmelidir.

Çalışmada görülen savunmacı yaklaşım, eserin sonlarında yer alan birkaç rivayetin yorumlanmasında da kendini göstermektedir. Hz. Âdem’in boyu ile ilgili rivayette “insanların gittikçe kılalacağını” bildiren kısım, binlerce yıllık insanlık tarihi dikkate alındığında nasıl izah edilecektir? Birkaç bin yıl önceki firavunların mumyaları ile günümüz insanının boyu karşılaştırıldığında kısalma değil, aksine belki uzama görülecektir. Nitekim Buhârî’yi en fazla savunmakla şöhret kazanmış olan İbn Hacer dahi, Semud kalıntılarından hareketle bu problemi çözemediği itirafında bulunmuştur (Bk. *Fethu’l-Bâri*, Kahire 1407, VI, 423).

“Türbe (toprak) Hadisi” diye bilinen rivayetin Kur’an ile çelişmediğinin söylenmesi de isabetli değildir (s. 578-581). Zira ilgili rivayette yaratılışın “yedi” günde gerçekleştiği sayılırken, tam yedi farklı âyette bu zaman dilimi “altı gün” olarak geçer. (Bk. 7/54, 10/3, 11/7, 25/59, 32/4, 50/38, 57/4).

Hz. Musa’nın ölüm meleğiyle olan macerasını anlatan rivayeti değerlendirirken yazarın ulaştığı şu sonuç da oldukça şaşırtıcıdır: “Ne var ki Ebû Hüreyre’nin ümmî olup İbrânîce ve Süryânîce gibi dilleri bilmemesi, bu rivayetin yalnızca Ka’b kanalıyla sözlü olarak ona aktarıldığı ihtimalini hatıra getirir ki, bunu destekleyecek bir bilgi tespit edemedik. Bu sebeple hadisenin, Allah Teâlâ tarafından Hz. Peygamber’e bir şekilde bildirilmiş ve Hz. Peygamber’in de bunu sahabilere anlatmış olması sonucunu çıkarmamız icap eder.” (s. 584).

Yazar mevkûf hadislerden söz ederken, şarkiyatçıların iddialarına cevaben rivayetlerdeki “ref” olgusu’nu da âdeta geçiştirmiş ve “hadisçilerin en çok hata

yaptıkları konulardan biri olarak nitelenen” bu konuyu da sadece “hata” ile açıklamıştır (s. 516-521). Oysa, klasik hadis çalışmalarında da üzerinde durulduğu üzere, bu tür rivayetlerin bir kısmında kasıt da aranmalıdır. Fikhî, kelâmî ve siyasî tartışmaların yaşandığı ve taraflar arasında karşılıklı olarak genellikle rivayetlerin kullanıldığı ilk asırlarda hem hata ile hem de kasıtlı olarak mevkuf ve maktu haberler merfu hâle dönüştürülebilmiştir. Bu konuda Dr. Yusuf Suiçmez’in Ankara İlahiyat Fakültesi’nde 2005 yılında hazırladığı *Hadiste Ref’ Olgusu* adlı henüz basılmamış doktora tezi, ref’ probleminin sandığımızdan daha büyük boyutlarda olduğunu gözler önüne sermiştir.

Çalışmada yer yer bazı çelişkilere düşüldüğü de dikkatlerden kaçmamaktadır. Örneğin bir yerde Batı’daki şarkiyat çalışmalarının başlangıcı XVIII. yüzyılın başları olarak kaydedilirken (s. 43), iki ayrı yerde XIX. yüzyılın başları olarak zikredilmektedir (s. 49, 55). Varaka b. Nevfel’in Arapça mı yazdığı, yoksa İbrânîce mi yazdığı şeklindeki rivayetlere yansıyan çelişkiye işaret eden yazar, bu konuda yeterli isnad ve metin tahlili yapmadığı için net bir tercihte bulunamamıştır (s. 190-192). Oysa söz konusu ihtilafın, râvi tasarrufundan mı, yoksa istinsah hatasından mı kaynaklandığı tespit edilebilir ve kronolojik olarak kaynaklardaki rivayetlerin izlenmesi hâlinde ihtilafın giderilmesi mümkün olabilirdi. Yine Varaka’dan söz ederken “Esasen Varaka, putperestliği reddedip Arapların kötü alışkanlıklarına meyletmeyen ve doğruyu araştıran bilge ve muvahhid bir hristiyandır” şeklindeki çok isabetli bir tespitin öncesinde “Varaka b. Nevfel ise, İslâm kaynaklarında karanlık/kapalı bir şahsiyet olarak kalmıştır” şeklinde bir cümleyi yazarın neden kullandığı anlaşılmamaktadır (s. 606).

Yazarın bir dipnotta peşpeşe naklettiğine göre, Kalkaşendî, Karâileri kader konusunda ehl-i sünnet çizgisinde görürken, Şehristâni onları Müşebbihe ve Mücebhire’ye benzetmiştir (s. 70, 32. dipnot). Yazarın bu iki çelişik tespitin doğru olup olmadığını veya en azından hangisinin isabetli olduğunu söylemesi beklenirdi.

Son olarak gözüümüze takılan bazı maddî hatalara da işaret etmemiz yararlı olacaktır:

Yazar, Fuad Sezgin’in bazı görüşlerini dile getirirken “Hicri I. ve II. asırda hadislerin yazılmasına karşı önemli bir muhalefetin bulunduğu da belirtilmelidir” demekte ve başta Goldziher olmak üzere birçoklarının düştüğü yanlışlığa düşmektedir (s. 490). Oysa Sezgin Hoca’nın isabetle kaydettiği ve altını çizdiği üzere, hadislerin tedvin ve tasnif edildiği bu dönemlerdeki muhalefet,

hadislerin yazılmasına değil, “kitâb” ya da “mükâtebe” denilen yöntemlerle eda ve tahammül edilmesinedir (Bk. Sezgin, *Buhârî'nin Kaynakları*, Ankara 2000, s. 40-42).

Yazar, “Hadis rivayeti bakımından müksiründen sayılan Abdullah b. Amr b. As” dedikten sonra onun, “Bize intikal eden hadislerinin sayısının sadece yedi yüz civarında olması izaha muhtaç yönlere sahiptir” demiş ve buradaki çelişkiyi izale etmeye çalışmıştır (s. 272-3). Oysa, zaten Abdullah'ın adı, hadis usullerinde “müksirün” diye adlandırılan yedi kişinin içinde geçmez. Dolayısıyla burada *DİA*, I, 85'e yapılan yanlış bir atıf, neticesi itibariyle böyle bir çelişkiye sebep olmuştur.

“Bu, Hatice'nin Varaka'ya gidişinin ilkiydi” kaydının kaynağı olarak “Buhârî, Ta'bîr, 1” şeklindeki atıfta (bk. s. 196, 186. dipnot) böyle bir ibareye rastlanmamaktadır.

Hz. İbrahim'in kurban etmek istediği oğlunun İshak mı, İsmail mi olduğu tartışmasında âyetlerdeki “İbrahim, İsmail ve İshak” sıralamasından hareketle İsmail'den yana tercih yapılabilirdi (s. 292-3).

İbn Hacer el-Heytemî'nin kudsî hadisler hakkında kullandığı “el-keîâmü'l-mudâf ileyhi Teâlâ” ifadesini “Allah Teâlâ'dan gelen söz/vahiyyeler” olarak çevirmek yerine (s. 526) “Allah Teâlâ'ya izâfe edilen sözler” olarak çevirmek daha isabetli olacaktır.

Redd-i Şems rivayeti işlenirken, konuyla ilgili görüldüğü için metinde uzunca nakledilen güneşin Hz. Ali için de döndürüldüğüne dair rivayetler ve ilgili tartışmaların mutlaka dipnota çekilmesi gerekmektedir (s. 593-4). Ayrıca çalışma boyunca görülen çeşitli tekrarlar giderilmelidir (Bk. s. 86-7, 119, 121-2, 222, 234, 567).

Yukarıdaki bütün mülahazalarımıza rağmen, tanıttığımız bu çalışma, gerçekten alanı ile ilgili başarılı bir araştırmadır. Ancak konunun hayli geniş tutulması, bir taraftan Yahudi kültürünün tanıtımı, diğer taraftan şarkiyatçıların birçok iddiası ve ilgili tartışmalar, ister istemez bazı konuların yeterince izah ve tahlil edilmesini zorlaştırmıştır. Yazarın girişte söylediklerinin aksine, yeterince eleştirel bir tavır takınmayıp metin ve muhteva tenkidi yapmak yerine, muteber kaynaklara ve isnatlara dayalı bir savunmayı tercih etmesinin de bunda payı vardır.

Yazarın çalışmanın sonunda bizzat ifade ettiği gibi, “Yahudi kültürünün sünnet ve hadislere etkisi tartışmalarını bir bütün olarak ele almayı hedefleyen

bu araştırma, esasen bir çerçeve çalışmasıdır. Zira kitabın her başlığı ayrı bir doktora veya yüksek lisans çalışmasına konu olacak genişliğe ve detaya sahiptir.” (s. 616). Araştırmada belirlenen hedefin başarıyla gerçekleştirildiğini rahatlıkla söyleyebiliriz. Bu sahada çalışmalarını sürdüren Özcan Hıdır’ı bu verimli ve yararlı çalışmadan dolayı tebrik ediyor, daha nice faydalı inceleme ve araştırmalara imza atmasını diliyoruz.

Bünyamin Erul

Ruh Üzerine

Aristoteles

Tercüme: Zeki Özcan

İstanbul: Alfa Yayınları, 2000. 227 sayfa.

Modern psikolojinin gelişimine kadar, çağlar boyu Doğu ve Batı dünyasında tanınmış ve etkili olmuş Aristo’nun *De Anima* (Peri Psykhes) adlı bu eseri Fransızca tercümesinden (*De L’Âme*, traduction nouvelle et notes par J. Tricot, Librairie Philosophique, J. Vrin, Paris, 1934) Türkçeye çevrilmiştir. Eser antik çağ filozoflarının ruh anlayışı hakkında bilgi vermesi ve Aristo’nun bilgi teorisini de bünyesinde barındırması bakımından büyük önemi haizdir. Onun ruh/nefs ve güçleri, bedenle ilişkisi vb. konular hakkındaki görüşlerini içeren bu eser çevirene ait bir “Giriş”ten sonra “Birinci Kitap”, “İkinci Kitap” ve “Üçüncü Kitap” adını taşıyan üç bölümden oluşmaktadır. “Birinci Kitap”ta filozof ruhun incelenmesinin önemini, bu konudaki yaygın teorileri ve bu teorilerin gelişimlerini ele almaktadır. Buna ilaveten, Demokritos’un, Pythagorasçılar’ın, Anaksagoras’ın teorileri gibi bazı teorileri de ayrıntıları ile incelemekte ve eleştirmektedir (s. 1-62). Ruhun tanımlanmasına ilişkin fikirleri ise “İkinci Kitap”ta yer almaktadır. Aristo bu bölümde ruhun ilk ve en genel yetilerinden olan bitkisel / besleyici yeti, duyumlama yetisi, duyuların nesnelere, irade/ isteme yetisi ve ruhun en önemli işlevi olarak kabul ettiği akletme yetisinden bahseder. Görme ve görülebilirlik, işitme ve ses, koklama ve koku, tatma ve tat, dokunma ve dokunulabilirlik ve duyumların genel mekanizması gibi meseleler de bölümün diğer konularıdır (s. 63-137). “Üçüncü Kitap”ta ise, ortak duyu ve fonksiyonlarından; düşünce, algılama ve imgelemden; etkin, edilgin ve pratik zekâ türlerinden; hareket ettirici yetiden; hareketin nedenlerinden ve canlı varlığın korunmasında çeşitli duyuların rolünden bahsedilmektedir (s. 139-211). Eser “İndeks”le son bulmaktadır (s. 213-227).